

Käytössä kehittyvä kieli

SANNA MUSTONEN

Väitöksenalkajaisitelmä Jyväskylän yliopistossa 6. kesäkuuta 2015

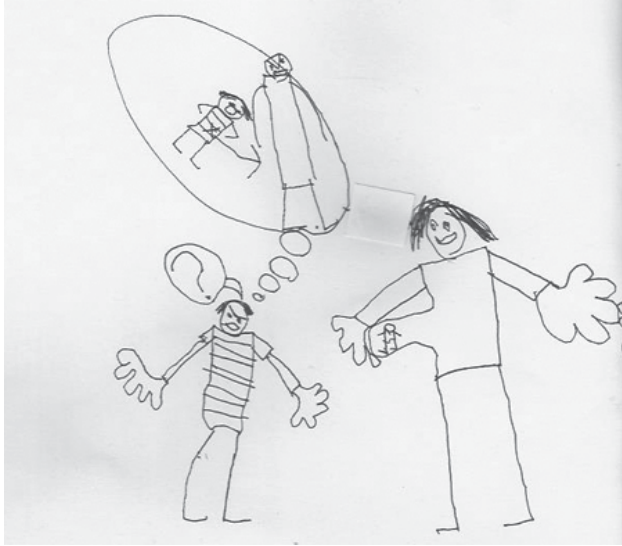
Meillä on jokaisella oma kokemushistoriamme. Olemme eläneet eri paikoissa, erilaisen ihmisten kanssa, tehneet erilaisia asioita. Kielenkäyttökokemuksemme vaikuttavat siihen, millainen kieleemme on – meillä jokaisella on siis omanlaisemme varieteetti kielestä tai varieteetteja kielistä. Tästä näkökulmasta olemme kaikki toisillemme toisen kielen puhujia. Olemme kaikki kielen oppijoita koko elämämme matkan, niin kauan kuin kohtaamme uusia tilanteita ja toisia ihmisiä. Toiseus kuuluu ihmisyyteen. Toisaalta silloin, kun jaamme kokemuksen ja tilanteen, kun elämme sen yhdessä, myös kielestä – sanomisen tavoista ja merkityksistä – tulee yhteisiä.

Se, mikä on syvintä ihmisyyttä ja mikä erottaa meidät esimerkiksi muista kädellisistä, on mahdollisuus valita, teemmekö yhteistyötä – ja ennen kaikkea – jaammeko yhteistyöllä saavutetun tuloksen tai ”palkinnon”. Simpanssien ja ihmislasten käyttäytymisen eroja tutkinut Michael Tomasello on osoittanut, että myös simpanssit voivat tehdä yhteistyötä, mutta niiltä puuttuu niin sanottu vapaa tahto: ne eivät voi päättää, jakavatko saavutetut edut, vaan ne pitävät itsellään sen, minkä kykenevät. – Siellä, missä ihminen tekee yhteistyötä ja päättää jakaa saavutetun hyvän, syntyy ja kehittyy kulttuuri ja kieli. (Ks. esim. Tomasello 1999, 2009.)

Vapaan tahdon lisäksi toinen ihmisiä universaalisti yhdistävä piirre on kehollisuus. Orientoidumme maailmaan, fyysisiin paikkoihin, toimintoihin ja myös sisäisiin tiloihin, kuten tunteisiin, kehomme kautta. Kielessä tämä näkyy esimerkiksi niin, että hahmotamme abstraktit asiointilat konkreettisen kehomme kautta. Esimerkiksi tunteet sekä fyysiset ja sosiaaliset tilat kuvataan paikkoina, kuten *olemme tässä salissa, olemme raivoissamme tai riemuissamme, väsyksissä, pulassa, hukassa, kuumeessa tai töissä*. Muutokset näissä tiloissa ilmaistaan fyysisenä liikkeenä (*menemme kahville tai euforiseen tilaan, vaivumme murheeseen, sairastumme influenssaan*) ja niin edelleen.

Kussakin kieliyhteisössä muotoutuvat omat konventionaaliset tapansa viitata konkreettisiin paikkoihin, sijaintisuhteisiin ja liikkeeseen – sekä hahmottaa abstrakteja tiloja näiden konkreettisten paikkojen kautta. Oppiessaan ensimmäistä tai toista kiel-

tään ihmisen on opittava nämä analogiat tai kulttuuriset metaforat. Monikin suomea äidinkielenään oppiva lapsi on ihmetellyt, *miten sinne naimisiin mennään* tai *koska sieltä pääsee pois*. Kun odotin toista lastani, esikoinen ihmetteli, *kuinka minusta voi tulla isovelji, sinustahan tulee pikkuveli* (ks. kuva 1).

Kuva 1.
Minusta isovelji?

Hämmennystä aiheutti myös väite, että hänestä voisi joskus tulla palomies: *Ei minusta voi tulla palomiestä, ei se mahdu* (ks. kuva 2).

Kuva 2.
Minusta palomies?

Kuvat 1–2 havainnollistavat, kuinka fyysisen liikkeen keinoin hahmotetaan muutos abstraktissa tilassa.

Tutkimuksessani fokusoin paikkoihin ja tiloihin, joita suomen oppija ilmaisee kommunikatiivisen kielitaidon kasvaessa. Fokusoin siis prosessiin, jonka myötä aletaan hahmottaa ja kielentää maailmaa toisen kielen kautta. Tarkastelen, kuinka konkreettisia sijaintisuhteita ja näille analogisia abstrakteja tiloja opitaan ilmaisemaan. Esimerkiksi abstraktin muutoksen lähtökohta näyttää olevan myös toisen kielen oppijoilla edistyneen tason ilmaistyyppi. Seuraavassa aikuisen suomi toisena kielenä -oppijan mielipidetekstissä (esim. 1) pohditaan, kuinka *maahanmuuttajasta* tulee *työntekijä*:

- (1) Mielipidekirjoitus Solkilan Sanomanlehteen:

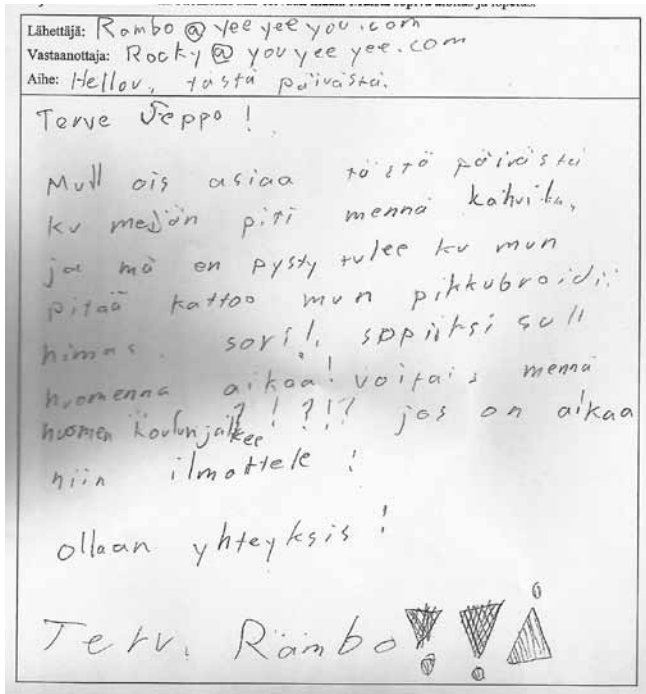
Onko työpaikkahäirintä ongelma Suomessa?

Ihana kesäkuun varhaisaamu, ilma on lämmin ja raikasta, linnut laulavat. Ensimmäinen työpäivä ja hetkessä se onkin ohi. Sitten viikko ja kuukausi. Pikkuhilja tulee työelämään epämurkeitä hetkiä, epävarmuutta, epäystävällisyyttä, epätyytyväisyyttä, epäluotettavuutta jne. Epä! Ja sitten se selviäkkin – olen maahanmuuttaja! Syitä löytyy kyllä, puhut korostuksella kieltä, miksi tulit? * Oletko kunnollinen ihminen, oletko terve, tehdäänkö teidän kotimaassa rokotuksia ollenhgaa? Tulitko ottamaan työpaikan suomalaiselta työntekijältä?

Onko mahdollista olla hyvä ja tunnollinen työntekijä jos työilmapiiri on lannistava ja epäpositiivinen. Vastaus on Kyllä on mahdollista olla hyvä ja arvostetty työntekijä olemalla positiivinen, itsevarma, ystävällinen, tyytyväinen ja tekemällä ahkerasti töitä. Aina on myös mahdollista edistyä suomen kielen osaamisessa. Maailma on töynnä erilaisia ihmisiä, tarjolla erilaisia työpaikkoja. Kysymys on, että minkälainen ihminen olet itse ja (suttu) teetkö mahdolliseksi häiritä itseä työpaikalla tai keskittyt tärkeimpään – työntekoon? Kyllä työpaikkahäirintä löytyy Suomessa jos haluat sitä löytää mutta se riippuu sinusta että haluatko?

Positiivinen
maahanmuuttajasta työntekijä

Toisin kuin aikuiset, nuoret suomi toisena kielenä -oppijat ilmaisevat sekä konkreettisia paikkoja että abstrakteja tiloja rinnakkain jo varhain. Seuraavassa nuoren viestissä (kuva 3 seur. sivulla) tällaisia ilmauksia ovat esimerkiksi *himas* ja *yhteyksis*.

Kuva 3.
Viesti kaverille.

On keskeistä huomata, että se, mihin paikkoihin ja tiloihin viitataan sekä miten niihin viitataan, heijastaa osaltaan jäsenyyttä yhteisöissä. Ihminen on sekä kognitiivinen että sosiaalinen olento. Kielen oppiminen merkitsee muun muassa kognitiivista prosessointia, mutta prosessointi ei ole autonominen ilmiö, vaan se riippuu kielenkäyttöympäristöistä eli niistä paikoista ja sosiaalisista suhteista, joissa oppija pääsee kieltä käyttämään ja jakamaan. Oppiminen edellyttää sosiaalista kanssakäymistä toisten kielen puhujien kanssa. Käyttöä ja oppimista ei siis voi erottaa toisistaan (Larsen-Freeman 2007; Lantolf & Poehner 2014).

Kielen oppiminen ei ole vain muotojen prosessoimista vaan toisenlaisten merkitysrakenteiden hahmottamista sekä ymmärrystä siitä, miten ja millaisissa tilanteissa ilmauksia käytetään. Tarkastelenkin kielellisiä ilmauksia konstruktioina, joissa yhdistyvät käyttö, merkitys ja muoto. Dimensiot esitetään tavallisesti päinvastaisessa järjestyksessä, mutta tutkimukseni näkökulmasta juuri käyttö edeltää merkitysten ja muotojenkin kehittymistä, ja siksi olen päättänyt esittää ne näin. Kielen kehittyminen merkitsee näiden kaikkien dimensioiden tai ulottuvuuksien kehittymistä.

Kognitiivinen ja sosiaalinen näkökulma oppimiseen on tavattu pitää toisistaan erillisinä ja jopa toisilleen vastakkaisina suuntauksina. Viime aikoina toisen kielen oppimisen tutkimuksessa on kuitenkin painottunut sosiokognitiivinen lähestymistapa. Tutkimuksessani olen pyrkinyt ottamaan huomioon sekä oppimisen kognitiivisen että sosiaalisen aspektin – kun kieltä tarkastellaan käytössä kehittyvänä ilmiönä, näistä kumpaakaan ei voida sivuuttaa. Kuten Dwight Atkinson (2014) provokatiivisesti ilmai-

see, kaikki teoriat kielenoppimisesta ovat väärässä – siinä mielessä, ettei mikään niistä yksinään voi kuvata niin kompleksista ilmiötä kuin kielen oppiminen. Käytössä kehittyvien konstruktioiden kuvaamiseksi olenkin tarvinnut monitahoisia suuntauksia ja teorioita, jotka esittelen lyhyesti seuraavaksi. Lähestymistapaani voi luonnehtia sosio-kognitiiviseksi, mutta se ei noudattele mitään valmista kehikkoa tai mallia.

Ensinnäkin olen tarvinnut tutkimieni kielellisten rakenteiden tai konstruktioiden kuvaamiseen suuntauksen, joka näkee kielen käytössä kehkeytyvänä, siis käyttöpohjaisena ja alati kehittyvänä ilmiönä, ei sääntöpohjaisena, käytöstä irrallisena abstraktionä tai autonomisena systeeminä. Käyttöpohjainen, kognitiivinen kielen tutkimus (Goldberg 1995; Langacker 2000) tarkastelee kieltä konstruktioina ja ottaa huomioon myös ihmisen kehollisuuden sekä kehollisuuden vaikutuksen kieleen. Juuri paikan ja tilan ilmausten kuvaamiseen antaa työkaluja konseptuaalinen semantiikka (Jackendoff 1983), joka myös nojaa käsitykseen kehon kautta hahmottuvasta kielestä.

Tämän lisäksi olen tarvinnut suuntauksen, joka kuvaa niitä prosesseja, joiden myötä kielelliset konstruktioit kehittyvät: kuinka ihminen tekee yhteistyötä, jäljittelee toisen sanomaa, hahmottaa kielellisiä rakenteita kuin tähtikuviota taivaalta, hyödyntää analogiaa hahmottaessaan ja luodessaan uusia ilmauksia (Tomasello 2003)? Kielen oppimista ei voi kuitenkaan tulkita vain kuvaamalla lingvististen rakenteiden kognitiivista prosessointia, jollaiseksi käyttöpohjainen toisen kielen oppimisen tutkimus voi konstruktio-näkökulmastaan huolimatta kaventua. Kielen oppiminen on myös merkitysten kehittymistä (Vygotsky 1982) ja kulttuuristen kehysten haltuunottoa (Fillmore 1982), kun ihminen toimii osana yhteisöään. Suuntaus, joka tarkastelee kieltä dynaamisena, kompleksisena ja adaptoituvana systeeminä, ymmärtää kognitiiviset prosessit erottamattomina fyysisistä ja sosiaalisista kokemuksista ja ottaa huomioon sekä oppimisen kognitiivisen että sosiaalisen puolen (mm. Larsen-Freeman 2013). Tällainen ekologinen lähestymistapa hahmottaa mielen ja kehon vuorovaikutuksessa ympäristönsä kanssa.

Dialoginen ajattelutapa purkaa dualistista käsitystä kehosta ja mielestä. Fokusoidakseni oppimiseen osallisuutena, yhteisön jäseneksi kasvuna, tarvitsen lähestymistavan, joka huomioi ihmisen sosiaalisena, kehollisena, tietyssä ajassa ja paikassa toimivana hahmona. Kieli on vuorovaikutuksessa elävä ja kehittyvä ilmiö: ilman dialogia ei ole kieltä (Salo 1998: 85). Se, miten ja millaiseksi kieli kehittyy, riippuu niistä kielellisistä ympäristöistä eli paikoista, sosiaalisista suhteista ja tiloista, joissa kieltä käytetään.

Tarkastelen kieltä dialogisena, dynaamisena ja käyttöpohjaisena ilmiönä (ks. aselma 1 seur. sivulla). Se, mikä sitoo valitsemiani lähestymistapoja toisiinsa, on ensinnäkin käsitys kognitiosta kehollisena ja hajautettuna. Kognitio ei merkitse vain aivo-toimintaa, vaan kognitio on vuorovaikutuksessa kehon ja ympäristön kanssa. Toiseksi sekä dialogisen, dynaamisen että käyttöpohjaisen lähestymistavan käsitys kielestä on emergoituva, mikä merkitsee sitä, että kieli ei ole yhtenäinen, sääntöpohjainen olio, kuten chomskylaisessa traditiossa nähdään, vaan käytössä kehkeytyvä, yksilöllinen varieteetti (ks. esim. Hopper 1998). Kehitys nähdään dynaamisena, ei-lineaarisena prosessina, ja kehittymisen edellytys on, että oppija osallistuu frekventteihin ja varioiviin kielenkäyttötilanteisiin.

Käytössä

Dialoginen ja
Sosiokulttuurinen lähestymistapa

Kehittyvä

Käyttö pohjainen käsitys oppimisesta
Dynaaminen, kompleksi, adaptoituva prosessi

Kieli

Käyttö pohjainen, kognitiivinen kielentutkimus
Konseptuaalinen semantiikka

Asetelma 1.

Tutkimuksen teoreettinen viitekehys.

Tutkimuksessani tarkastelen, millaisia eroja on aikuisten ja nuorten suomen oppijoiden kielellisten konstruktioiden (tarkemmin paikallissijaisten paikan ja tilan ilmausten) kehittämisessä. Keskeinen aikuisia ja nuoria maahanmuuttajia erotteleva taustatekijä on usein kielenkäyttöympäristö. Nuoret elävät tyypillisesti hyvin tiivistä suomenkielistä arkea, kun taas aikuisten kontaktit suomeen voivat olla luokkahuoneen ulkopuolella hyvin vähäisiä. Tutkimuksessani pyrin osoittamaan, millaisia käyttöympäristöjä aikuisten ja nuorten kieli heijastaa – millaisina siis näyttäytyvät ne resurssit, joiden myötä kieli kehittyy.

Sain taannoin puolileikkilisen ohjeen kirjoittaa lektion siitä näkökulmasta, kuinka suomen kieli kuolisi ilman tätä tutkimusta. Totuushan ei ole ihan näin imarteleva: suomi tieteen kielenä kyllä tarvitsee kehittyäkseen suomenkielisiä tutkimuksia, mutta ennen kaikkea on vaikea nähdä, kuinka kieli voisi kehittyä ja säilyä ilman monenlaisia käyttäjiä. Mustasukkaisen varjelun ja puhtaana säilyttämisen asemesta suomi tarvitsee jakajia, kielimuurien yli kurkottajia. Onnistumista ei saa tehdä mahdottomaksi, kuten Jussi Valtonen Finlandia-palkitussa romaanissaan *He eivät tiedä mitä tekevät* (2014) osuvasti kuvaa erään suomen oppijan yrityksiä oppia ja osallistua. Konventionaaliset tavat toimia kielellä opitaan osallistumalla kulttuurisesti ja kielellisesti autenttisiin käyttötilanteisiin (ks. esim. Ellis 2008), ei niin, että kieli eristetään koodiksi luokkahuoneeseen. Tämä ajatus ei ole mitenkään uusi: esimerkiksi antropologi Malinowski (1923) osoitti jo 1920-luvulla, että kontekstistaan irrotettu kieli on mieletöntä eikä kielen oppiminen voi tapahtua irrallaan kulttuurisista toimintatavoista ja ympäristöistä.

Olen yhdistänyt tutkimuksessani teorioita hyvin erilaisista paradigmoista sekä pyrkinyt näyttämään, kuinka näistä teorioista kukin valaisee kieltä tai sen oppimista jostakin näkökulmasta. Teoriat tai lähestymistavat voi hahmottaa jatkumona ja limittäisinä ajattelu- ja jäsennytapoina, ja näitä erilaisia teorioita yhdistämällä voidaan saada kielestä ja sen oppimisesta hieman syvällisempi tai holistisempi kuva kuin yksi teoreettinen viitekehys mahdollistaisi.

Kuvaan kehittyvää kieltä delta- tai suistometaforalla. Kieli on kuin alati virtaava vesi, joka mukautuu ympäristöönsä. Suiston syntymiseen ja kasvuun vaikuttavat veden määrä ja syvyys, tuulet, virtaukset, säätilat, vuorovedet sekä maaperän aines. Suisto myös muokkaa ympäristöään voimakkaasti: vähäinenkin määrä virtavaa vettä syn-

nyttää ympärilleen ravinteikasta maata. Ihmiskunnan alkua ajoilta lähtien asutus on keskittynyt näiden resurssien ääreen, suistojen varsiin, hedelmällisen maan tuntumaan. Kaikki tuntemamme elämänmuodot tarvitsevat vettä. – Kieltäkään ei nähdä autonomisena: se ei noudata sisäsyntyisiä lainalaisuuksia, vaan muokkautuu sosiaalisessa ympäristössä ja vaikuttaa ympäristöönsä. Kieli on sosiaalisen toiminnan väline, mahdollistaja, kasvualustan rakentaja.

Kun suiston syntymistä ja kehittymistä tutkitaan, tarvitaan niitä, jotka mittaavat tuulta ja lietteen määrää, maaperää ja merivirtoja, säätiloja ja syntyneitä kasvillisuuksia. Tämän kompleksisen ekologisen systeemin näkökulmasta kielen tutkimus tarvitsee monien eri näkökulmien yhtäaikaista läsnäoloa.

Suistometafora merkitsee myös sitä, että siellä, missä muutosta ei padota tai pysäytetä, syntyy uusia resursseja. Kun tehdään yhteistyötä ja jaetaan kieltä toisen kielen puhujan kanssa, syntyy ja kehittyy uutta.

Lähteet

- ATKINSON, DWIGHT 2014: Language learning in mindbodyworld. A sociocognitive approach to second language acquisition. – *Language Teaching* 47 s. 467–483.
<http://dx.doi.org/10.1017/S0261444813000153>.
- ELLIS, NICK C. 2008: The dynamics of second language emergence. Cycles of language use, language change, and language acquisition. – *The Modern Language Journal* 92 s. 232–249.
- FILLMORE, CHARLES J. 1982: Frame semantics. – The Linguistic Society of Korea (toim.), *Linguistics in the morning calm. Selected papers from SICOL-1981* s. 111–137. Seoul: Hanshin Publishing Company.
- GOLDBERG, ADELE 1995: *Constructions. A construction grammar approach to argument structure*. Chicago: The University of Chicago Press.
- HOPPER, PAUL J. 1998: Emergent grammar. – Michael Tomasello (toim.), *The new psychology of language. Cognitive and functional approaches to language structure* s. 155–175. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- JACKENDOFF, RAY 1983: *Semantics and cognition*. Cambridge, MA: MIT Press.
- LANGACKER, RONALD W. 2000: A dynamic usage-based model. – Michael Barlow & Suzanne Kemmer (toim.), *Usage-based models of language* s. 1–63. Stanford: CSLI.
- LARSEN-FREEMAN, DIANE 2007: Reflecting on the cognitive-social debate in second language acquisition. – *The Modern Language Journal* 91, Focus Issue s. 773–787.
- 2013: Chaos/complexity theory for second language acquisition. – Carol A. Chapelle (toim.), *The encyclopedia of applied linguistics*. Blackwell Publishing Ltd.
DOI: 10.1002/9781405198431.wbeal0125.
- LANTOLF, JAMES P. – POEHNER, MATTHEW E. 2014: *Sociocultural theory and the pedagogical imperative in L2-education. Vygotskian praxis and the research/practise divide*. New York: Routledge.
- MALINOWSKI, BRONISLAV 1923: The problem of meaning in primitive languages. – C. K. Ogden & I. A. Richards (toim.), *In the meaning of meaning. A study of influence of language upon thought and of the science of symbolism* s. 296–336. New York: Harcourt, Brace and company.
- SALO, OLLI-PEKKA 1998: Developing language in social context. On the relationship between

- dialogical theory and the study of language acquisition. – Mika Lähteenmäki & Hannele Dufva (toim.), *Dialogues on Bakhtin. Interdisciplinary readings* s. 72–86. Jyväskylä: University of Jyväskylä, Centre for Applied Language Studies.
- TOMASELLO, MICHAEL 1999: *The cultural origins of human cognition*. Cambridge: Harvard University Press.
- TOMASELLO, MICHAEL 2003: *Constructing a language. A usage-based theory of language acquisition*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- 2009: Why we cooperate. – Michael Tomasello, Carol Dweck, Joan Silk, Brian Skyrms & Elizabeth Spelke (toim.), *Why we cooperate* s. 1–107. Cambridge, MA: MIT Press.
- VYGOTSKY, LEV 1982: *Ajattelu ja kieli*. Espoo: Weilin + Göös.

Sanna Mustonen: *Käytössä kehittyvä kieli. Paikat ja tilat suomi toisena kielenä -oppijoiden teksteissä*. Jyväskylä Studies in Humanities 255. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto 2015. Väitöskirja on luettavissa osoitteessa <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-6213-5>.

Kirjoittajan yhteystiedot:
etunimi.sukunimi@jyu.fi